

логів і дидактів наприкінці 50-х років XX століття. Спочатку індивідуальний підхід у педагогіці використовувався стосовно невстигаючих і недисциплінованих учнів [6].

У наступні роки вченими (А. А. Бударний та ін.) був сформований диференційований підхід до навчання, при якому індивідуалізація навчання досягалася шляхом розподілу студентів на групи згідно з визначеною ознакою. Розповсюдженими критеріями диференціації були здатність до навчання і працездатність учнів. У зв'язку з цими критеріями виділялися групи «слабких», «середніх» і «сильних» учнів, для яких диференціювався рівень і кількість навчального матеріалу, що подавався та самостійно оброблявся.

В цей час індивідуалізація процесу навчання досягається методами, розробленими з використанням понятійного апарату класичної психології і педагогіки. Ці методи характеризуються адаптацією процесу навчання до індивідуально-психологічних особливостей студента, до яких відносять як типологічні особливості, так і психічні процеси, досвід і спрямованість особистості.

Однак у процесі індивідуального навчання виявляється наступне діалектичне протиріччя: з одного боку, є актуальна необхідність враховувати комплекс індивідуальних особливостей студента, а з іншого — технічні можливості реалізації цієї задачі дуже обмежені. Це дозволяє говорити про відносний, а не абсолютний характер індивідуалізації.

Відповідно до дослідження О. М. Пехоти [6], розрізняють два її різновиди:

1. Урахування комплексу різних особливостей учня (студента).
2. Урахування будь-якої окремої особливості.

Підбір оптимальних критеріїв індивідуалізації проводився багатьма психологами і педагогами: М. А. Даниловим, Д. В. Ельконіним, М. І. Махмутовим, І. Т. Огородніковим, Ю. К. Бабанським та ін. У цілому, підходи до індивідуалізації навчання ґрунтуються на моделях структури особистості, розроблених Ю. Козельським, Г. С. Костюком, О. М. Леонтьєвим, Ф. Лершом, В. Ф. Морлуном, Д. К. Платоновим, С. Л. Рубінштейном. Необхідно відзначити, що роботи вищезгаданих вчених присвячені розробці багатомірної структури особистості, що є розвитком розуміння структури особистості як одномірної системи. Одномірні

*П. В. Стефаненко,
Донецький державний технічний університет*

**ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СОЦІОНІЧНОГО АНАЛІЗУ
В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ**

Однією з умов здійснення якісного процесу навчання є його індивідуалізація. Ця проблема виявилася в центрі уваги психо-

системи, які є одночасно базовими, були розглянуті в роботі таких відомих психологів, як Б. Г. Ананьєв, В. Н. Келлер, А. Г. Ковальов, А. В. Петровський, З. Фрейд, К. Юнг.

Незважаючи на наявність безлічі моделей структури особистості, в цей час у рамках класичної психології та сучасної психології індивідуалізацію навчання в умовах масової освіти.

Проте розвиток прикладних напрямків психології, таких як соціоніка і нейролінгвістичне програмування (НЛП), відкрили нові можливості для підвищення ефективності процесу навчання на основі індивідуалізації.

У цій статті ми зупинимося на розгляді особливостей зведення соціонічного аналізу як напрямку, що забезпечує логічно теоретичну базу для організації індивідуально-диференційованого підходу до навчання.

В соціоніці виділяється 16 соціотипів чи типів інформального метаболізму особистості (ТМів), що відрізняються індивідуальним набором соціонічних функцій [1, 8].

Засновником соціоніки є Аушра Аугустінавічюте, що взяла за основу типологію К. Г. Юнга і застосувала до неї теорію інформального метаболізму А. Кемпінського.

Суть теорії інформального метаболізму (ІМ) полягає у тому, що «зовнішні інформальні сигнали, що сприймаються психікою, упорядковуються до іжі, яку одержує організм для реалізації процесу енергетичного метаболізму (ЕМ), тобто... як іжа необхідна для ЕМ організму, так й інформальні сигнали — для ІМ психіки» [1]. Таким чином, під інформальним метаболізмом розуміється процес засвоєння, обробки та передачі інформативної психікою людина [7]. У соціоніці виділяється 16 варіантів реалізації цього процесу, які відповідають 16 типам інформального метаболізму. Соціонічна типологія будується на базі чотирьох пар ознак, що називаються альтернативними чи дихотомічними:

екстраверсія	—	інтроверсія
логіка	—	етика
інтуїція	—	сенсоріка
раціональність	—	іраціональність

У залежності від домінування у індивіда одного з ознак кожної пари, визначається його ТМ. Сукупність ТМів називається соціоном (рис. 1).

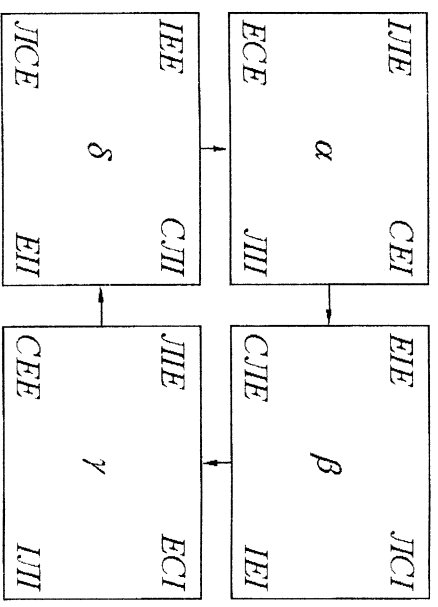

Рис. 1. Соціон — 16 типів інформаційного метаболізму

ТМи, об'єднані в чотири групи, називаються квадратами. Квадрат — це позитивна кооперація, що характеризується конструктивною взаємодією з погляду енерго-інформаційного обміну та вироблення загальної мети на основі тотожного світогляду. Оптимальні трудові колективи організуються саме згідно з квадратною ознакою.

Існує 4 види соціонічних квадратів: α, β, γ і δ — квадрати. Характеристика кожної квадрати визначаються соціонічними типами, що входять до неї. Кожному з цих типів властива визначена задача, чи рольова функція, яка реалізована в процесі життєдіяльності квадрата. Ця функція може полягати в генеруванні ідей, їхній теоретичній корекції, реалізації ідей чи практичної координації процесу реалізації.

У таблиці 1 представлені основні ціннісні настанови квадратів і рольові функції їхніх представників [4].

Таблиця 1

Квадратні цінності і розподіл ролей у квадратах соціону

квадра	ТМ	Роль ТМ в квадраті	Ціннісні настанови квадрати
α	ЛПЕ	програма	Романтизм, загальнолюдські інтереси, погляд у майбутнє, перспективні ідеї, конструктивний продукт, колективізм, демократичність, анархічність.
	ЛПІ	корекція	
	ЕСЕ	реалізація	
	СЕІ	координація	
β	ЕІЕ	програма	Реалізм, цивільні інтереси, напір, воля, рішучість, упровадження конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	ЕІІ	корекція	
	СЛЕ	реалізація	
	ЛСІ	координація	
γ	ЛПЕ	програма	Практицизм, суспільні інтереси, боротьба з пороками системи, профілактичний продукт, колективізм, демократичність, закони.
	ЛПІ	корекція	
	ЕСЕ	реалізація	
	СЕІ	координація	
δ	ПЕЕ	програма	Гуманізм, альтруїзм, інтереси конкретної людини, рутинізація конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	ЕІІ	корекція	
	ЛСЕ	реалізація	
	СЛІ	координація	

З урахуванням вислєвизкладеного інструментарію соціоніки у вищій школі існує можливість об'єднання студентів у групи, використовуючи ознаки різного рівня деталізації, а також можливість організації процесу навчання, виходячи з особливостей інформативного метаболізму кожної групи.

У цілому, соціонічний підхід до організації процесу навчання пропонує варіанти впровадження **диференційної та індивідуальної форм**, які можна реалізувати в традиційних умовах.

Розглянемо способи формування навчальних груп у вищій школі, які засновані на принципах соціоніки та проранжуем їх відповідно до рівня деталізації критеріїв диференціації, що враховуються.

Перший спосіб формування навчальних груп може ґрунтуватися на ступені **раціональності-іраціональності** процесу сприйняття студентами лекційного матеріалу. Як відомо, раціональні

У залежності від домінування у індивіда одного з ознак кожної пари, визначається його ТМ. Сукупність ТМів називається **соціоном** (рис. 1).

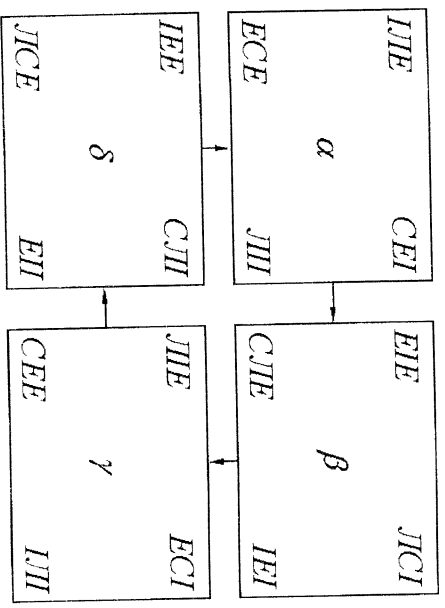

Рис. 1. Соціон — 16 типів інформаційного метаболізму

ТМи, об'єднані в чотири групи, називаються квадратами. Квадрат — це позитивна кооперація, що характеризується конструктивною взаємодією з поглядом енерго-інформаційного обміну та вироблення загальної мети на основі готюжого світогляду. Оптиміальні трудові колективи організуються саме згідно з квадратною ознакою.

Існує 4 види соціонічних квадратів: α, β, γ і δ — квадрати. Характеристика кожної квадрати визначаються соціонічними типами, що входять до неї. Кожному з цих типів властива визначена задача, чи рольова функція, яка реалізована в процесі життєдіяльності квадрати. Ця функція може полягати в генеруванні ідей, їхній теоретичній корекції, реалізації ідей чи практичної координації процесу реалізації.

У таблиці 1 представлені основні ціннісні настанови квадрати і рольові функції їхніх представників [4].

Квадратні цінності і розподіл ролей у квадратах соціуму

квадра	ТІМ	Роль ТІМа в квадрі	Ціннісні настанови квадра
α	ЛІЕ	програма	Романтизм, загальнолюдські інтереси, погляд у майбутнє, перспективні ідеї,
	ЛІІ	корекція	конструктивний продукт, колективізм,
	ЕСЕ	реалізація	демократичність, анархічність.
	СЕІ	координація	
β	ЕІЕ	програма	Реалізм, цивільні інтереси, націр, воля,
	ЕІІ	корекція	рішучість, упровадження конструктивного продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	СІЕ	реалізація	
	ЛІІ	координація	
γ	ЛІЕ	програма	Практицизм, суспільні інтереси, боротьба
	ЛІІ	корекція	з цінностями системи, профілактичний
	ЕСЕ	реалізація	продукт, колективізм, демократичність
	СЕІ	координація	законів.
δ	ЕІЕ	програма	Гуманізм, альтруїзм, інтереси конкретної
	ЕІІ	корекція	людини, рутинізації конструктивного
	ЛІСЕ	реалізація	продукту, індивідуалізм, авторитарність.
	СІІ	координація	

З урахуванням вищевикладеного інструментарію соціоніки у вищій школі існує можливість об'єднання студентів у групи, використовуючи ознаки різного рівня деталізації, а також можливість організації процесу навчання, виходячи з особливостей інформаційного метаболізму кожної групи.

У цілому, соціонічний підхід до організації процесу навчання пропонує варіанти впровадження **диференційної та індивідуальної форм**, які можна реалізувати в традиційних умовах.

Розглянемо способи формування навчальних груп у вищій школі, які засновані на принципах соціоніки та проаналізуємо їх відповідно до рівня деталізації критеріїв диференціації, що враховуються.

Перший спосіб формування навчальних груп може ґрунтуватися на ступені **раціональності-іраціональності** процесу сприйняття студентами лекційного матеріалу. Як відомо, раціональність

соціотипи можуть концентрувати свою увагу протягом тривалого часу на дискретно побудованому матеріалі. Під дискретністю будемо розуміти послідовний виклад матеріалу, з чітко виявленим приривно-наслідковим зв'язком, і спрямований на один канал сприйняття, переважно аудіальний. Іраціональним, навпаки, практично неможливо довго сприймати дискретну подачу матеріалу без додаткових подразників — візуального чи кінестетичного. Крім того, більш природним для них є сприйняття емоційно пофарбованого асоціативного ряду. Даний спосіб сприйняття назвемо контингуальним. Тому, знаходячись на лекції, як правило, у інформаційно невідгдних у порівнянні з раціональними умовах, іраціональні сприймають інформацію шляхом переключення уваги на інші об'єкти [3].

У випадку диференціації студентів за цим критерієм з'являється можливість збільшення ефективності сприйняття матеріалу за рахунок адаптації способу його подачі. У цьому випадку немає гострої необхідності індивідуального підбору викладачів для кожної з груп. Досить того, щоб викладачі володіли двома методами подачі навчального матеріалу — дискретним, орієнтованим на один канал сприйняття, — для раціоналів і контингуальним, що має задіяти кілька каналів сприйняття, — для іраціоналів.

Другий спосіб дозволяє врахувати **сфери промалювання життя**, де природний потенціал учасників процесу навчання виявляється природно і більш ефективно. Бажано, щоб ця диференціація вироблялася ще на етапі вступних іспитів. Згідно з цим фактором виділяють групи [3]:

1. з управлінською настановою (логіко-сенсорні і сенсорно-логічні) — управління організацією матеріального виробництва, машинами і механізмами;
2. з соціальною настановою (етико-сенсорні і сенсорно-етичні) — соціальна сфера громадського життя, що включає торгівлю, постачання, рекламу, соціальне забезпечення, сервіс, дозвілля;
3. з гуманітарною настановою (етико-інтуїтивні й інтуїтивно-етичні) — культура і мистецтво, психологія, виховання, релігія, ідеологія;
4. з сайентистською настановою (логіко-інтуїтивні й інтуїтивно-логічні) — наукові дослідження й експерименти, розробка концепцій та прогнозів, пізнання законів природи і суспільства.

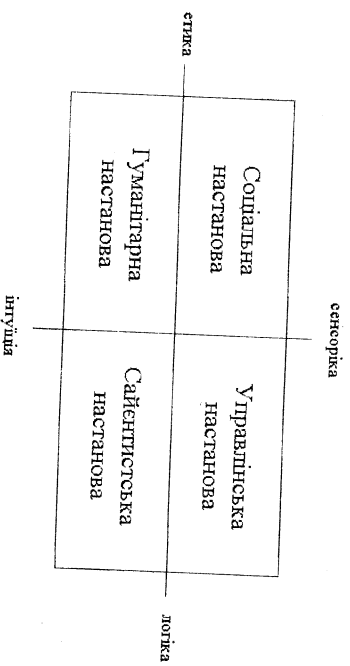

Рис. 2. Соціоінтентні групи соціальних настанов

У першій групі викладач орієнтується на передачу інформації практичного характеру. Через те, що представників цієї групи в першу чергу цікавить технологія процесу, саме на неї й робиться акцент при навчанні. Це досягається шляхом передачі алгоритмів, що відповідають цій предметній області.

В другій групі акцент викладання зміщується убік підвищення рівня інтенсивності комунікації. Групові форми навчання, що включають форми дискусій і діалогів, у даному випадку є найбільш оптимальними.

Третя група вимагає емоційної трансформації інформації, що подається. Тому навчальний матеріал повинен супроводжуватися впливом на емоційний комплекс слухачів.

Четверта група орієнтована на сприйняття у стиснутому та структурованому виді фундаментальних закономірностей предметної області, що викладається.

У рамках цього способу формування навчальних груп викладач підбирається згідно з фактором тожності функції. Це твердження засноване на наступному правилі соціоніки: подібний (тожовний, авт.) навчає, а протилежний — виховує [5]. Тому найкраще інформація засвоюється від викладача, що має тожовний студенту тип інформаційного метаболізму.

Третім способом формування навчальних груп є об'єднання по типу перцепції. Тип перцепції визначається шляхом комбінації соціонічних осей «сенсорика — інтуїція» і «раціональність — ірраціональність» [3].

132

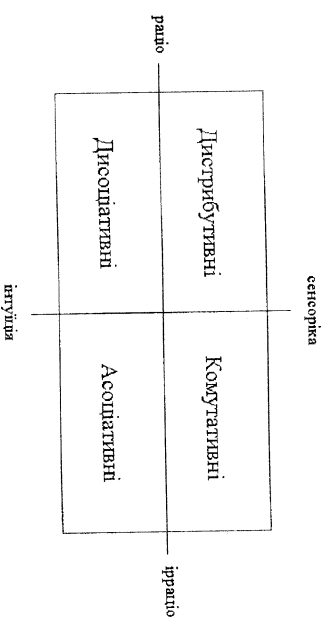

Рис. 3. Типи перцепції

У зв'язку з цією класифікацією виділяють наступні перцептивні групи:

— *сенсорні іраціонали (чи комутативні)*, що відрізняються чітким та конкретним сприйняттям, максимально ближнім до реальної дійсності. Для цієї групи виклад навчального матеріалу повинен мати делюктивний характер та супроводжуватися конкретними прикладами, заснованими на історичних подіях і реальних фактах.

— *інтуїтивні іраціонали (чи асоціативні)*, що характеризуються сприйняттям за допомогою довільно породжуваних образів, а також здатністю думкою добувати систему по окремій її частині. Подача навчального матеріалу для цієї групи обов'язково повинна засновуватися на образних, емоційно пофарбованих аналогіях. Крім того, у цій групі є дозволеним високий рівень абстракції навчального матеріалу.

— *сенсорні раціонали (чи дистрибутивні)*, тип сприйняття яких відрізняється традиціоналізмом, тобто заснований на упорядкованому досвіді. Усі об'єкти реальної дійсності сприймаються представниками цієї групи послідовно, відповідно до їхнього суб'єктивного статусу. Для цієї групи навчальний матеріал повинен бути найбільшою мірою структурований. У викладі вітаються приклади і класифікації, що супроводжуються конкретними прикладами.

— *інтуїтивні раціонали (чи дисоціативні)*, що сприймають зовнішню інформацію рефлексивно, переломлюючи її через призму власного світогляду. Представники цієї групи сприймають

133

складне через комбінацію першосередств, розставляючи їх потім у потрібному для них порядку в систему, що може не мати аналогів у зовнішньому середовищі. З метою полегшення процесу сприйняття цієї групи викладачу необхідно розділяти процесуний матеріал, що подається, на мінімально можливі дискретні блоки, після чого будувати необхідну систему. Мова, зрозуміло, йде про індуктивну подачу матеріалу.

Для оптимального розвитку кожної з груп необхідно, щоб стиль аргументації викладача відповідав типу перцепції групи. В. В. Гуленко виділяє 4 аргументивні групи в соціоні, що відрізняються за фактором повноти і стійкості суджень [3].

Конструктори, чи логічні раціонали, відрізняються як повнотою, так і стійкістю суджень. Логічні ірраціонали (реструктури) — повнотою, але нестійкістю, етичні раціонали (охоронці) — стійкістю, але неповнотою, а етичні ірраціонали (дипломати) — нестійкістю і неповнотою.

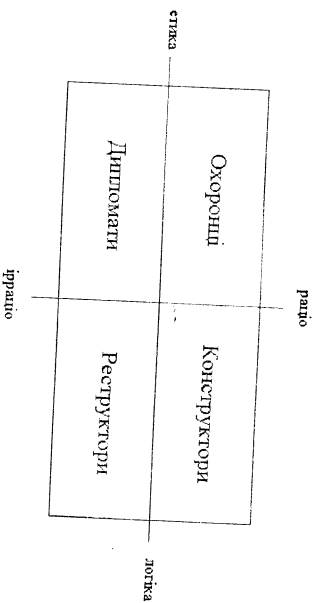

Рис. 4. Аргументивні групи в соціоні

Об'єднавши дві вищевикладені класифікації, одержимо наступні відповідності груп перцепції студентів аргументивним групам викладачів.

Таблиця 2

Відповідність груп перцепції й аргументивних груп соціону

<i>Група перцепції</i>	<i>Аргументивна група</i>
Комутативні	Реструктури
Асоціативні	Охоронці
Дистрибутивні	Конструктори
Дисоціативні	Конструктори

Для дистрибутивного і дисоціативного типів перцепції необхідні повнота і стійкість суджень, що може надати аргументивна група «конструктори». Для асоціативного типу сприйняття не потрібна повнота суджень (цей тип самостійно доповнить відсутню картину), але потрібна їхня стійкість. Для цього підходить аргументивна група «охоронці». Комутативна група перцепції вимагає повноти суджень і може улюкритися з їхньою нестійкістю, характерною для групи «реструктури». Аргументивна група «дипломати» менш за все годі пристосована до реалізації процесу навчання в якості викладача, тому що відрізняється неповнотою і нестійкістю суджень.

Четвертим способом формування навчальних груп у вузі може бути **рольова функція студентів у квадрі**. Об'єдані групи генераторів, коректорів, реалізаторів і координаторів дозволяють не тільки диференціювати домінуючі системи навчання (Рис. 5), але й створювати конкурентне середовище у групі, що дозволяє більш повно розвивати рольову функцію шляхом напромадження моделей поволоження інших квадр. В остаточному підсумку, рольова функція студента стає більш адаптивною до зовнішніх умов різної квалдрової спрямованості.

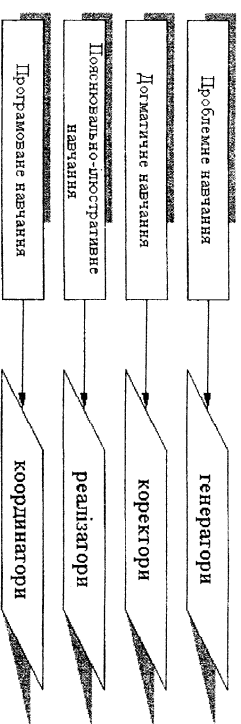

Рис. 5. Відповідність систем навчання рольовим функціям у квадрі

Необхідно зазначити, що виділення домінуючої системи навчання в цьому випадку не припускає абсолютну концентрацію на ній. Зрозуміло, модульне навчання, що об'єднує у собі всі елементи згаданих систем, є найбільш прийнятним у будь-яких умовах. У той же час рольова функція визначає рівень адаптації студентів до тієї чи іншої системи навчання, яку і рекомендується

використовувати в якості основної. (Класифікація систем навчання по Б. А. Голубу [2]).

У випадках, коли необхідне формування міні-колективних орієнтованих на роботу в задалегідь заданих умовах, доцільно об'єднання студентів за критерієм **приналежності до коадри**. В соціоніці вважається [4], що:

— колективи, що сформовані на основі коадри ефективно функціонують при рішенні задач, що вимагають нових нестандартних підходів у процесі розробки та пропаланди інновацій.

— колективи β-коадри застосовні в локальних діянках будь-якого процесу, де необхідне подолання труднощів впровадження інновацій;

— γ-коадра формує колективи, реформаторів, здатних розкрити потенціал системи, заданого надлишковими контрольючими елементами;

— колективи коадри δ максимально використовують організації структури, що орієнтовані на природну модель людини, на максимальне розкриття її індивідуальних особливостей.

Таким чином, світогляд коадри визначає оптимальні умови її функціонування. Навчання колективів, що угруповані згідно з коадровою ознакою, спрямоване на коректне формування стійких комунікаційних каналів у групі.

Останнім серед розглянутих нами способів угруповання може бути **соціонічний студент**, що визначає необхідність формування 16 способів подачі навчального матеріалу. Цей варіант дозволяє в більшості випадків досягти індивідуалізації навчання й одночасно є найбільш трудомістким, а, отже, і дорогим у традиційних умовах. Проте він досить реальний при дистанційній формі навчання, де масовість дозволяє окульти витрати на виробництво 16 варіантів подачі матеріалу в рамках кожної навчальної дисципліни й адаптацію процесу навчання до типу інформційного метаболізму студента. Крім того, цей спосіб дозволяє за рахунок збільшення ступеня індивідуалізації знизити дискомфорт, що виникає при відсутності особистого контакту викладача і студента в процесі навчання.

Резюмуючи вищевикладене, необхідно відзначити, що виконання соціонічних принципів дозволяє реалізувати індивідуально-диференційований підхід до навчання у вищій школі на новій якісній основі.

Література

1. Аугустинавичюте А. Модель інформаційного метаболізму // Соціоніка, ментологія і психологія личности, № 5, 1996.
2. Голуб Б. А. Основы общей дидактики. Учеб. пособие для студ. пед. вузов. — М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. — 96 с.
3. Дуденко В. В. Типологическая целостность социона. Обработка социотипов по базису Юнга. // INTERNET.
4. Молодцов А. В., Хошель С. О. Практикум по прикладной соционике. — 2-е изд., доп. — К.: МАУП, 1994.
5. Некоторые технические приемы организации учебного процесса. Современное состояние школы. / <http://tu.laser.tu/nosion/reference/vilenko/school/03.htm>
6. Пехота Е. Н. Индивидуализация профессионально-педагогической подготовки учителя. Монография.
7. Прокофьева Т. Н. Соционика. Алгебра и геометрия человеческих взаимоотношений. Учебно-практическое пособие. — М.: Изд-во «Гном-Пресс», 1999.
8. Юнг К. Г. Психологические типы. М., Алфавит, 1992.

Анотація

В статті розглядається застосування соціоніки для реалізації процесу індивідуалізації навчання в вищій школі. Представляються варіанти формування учбових груп з урахуванням соціонічних ознак: рівень раціональності, тип перцепції, приналежність до соціонічного типу, тип метаболізму, тип функції в коадри та т. д. Розглядаються також методи подачі навчального матеріалу для кожної з груп, сформованих відповідно до соціонічних ознак.